

Ігор РАЙКІВСЬКИЙ

ВЗАЄМИНИ “ПРОСВІТИ” З УСДП НА ПОЧАТКУ 20-х рр. ХХ ст.

Зосереджено увагу на ставленні УСДП до “Просвіти” після Першої світової війни, коли вона еволюціонувала від часткової співпраці з Товариством до протистояння.
Ключові слова: “Просвіта”, УСДП, газета “Вперед”.

Малодослідженою сторінкою в історії “Просвіти” є її взаємини з політичними партіями, зокрема, лівого спектру, до яких належала Українська соціал-демократична партія (УСДП)**.

З встановленням польського окупаційного режиму на західноукраїнських землях як “Просвіта”, так і УСДП майже припинили свою діяльність. Тільки 1 листопада 1921 р. вперше після війни відбулося загальне зібрання “Просвіти”*. Як повідомляла газета “Вперед”, центральний орган УСДП, вже у лютому 1922 р. відновили свою діяльність 51 філія (з 75 передвоєнних) і понад 800 читалень (з майже трьох тисяч в 1914 р.) “Просвіти”². Всього в 1922 р. Товариство нараховувало близько 48 тис. членів³.

Спочатку “Просвіта” й УСДП тісно співпрацювали. Виступаючи з позицій національного пріоритету, УСДП підтримала культурно-освітню діяльність “Просвіти”. З цього приводу часопис “Вперед” у червні 1921 р. підкреслював, що соціал-демократи “вложили свою працю в ці товариства, але й чимало “Просвіт” опинилося завдяки саме цій праці в руках соціалістів”⁴. У лютому 1922 р. газета прямо заявила, що “навколо “Просвіти” групуються найсвідоміші українці”⁵. Слід зазначити, що УСДП, будучи партією, яку переслідував уряд, сама рішуче засудила репресії окупаційного режиму проти Товариства “Просвіта”. “Опікуни” над душами українського люду й самі не дають рідної нам школи, ще й культурно-освітнім установам забороняють це чинити!”⁶ – з обуренням писала газета “Вперед”. В числі передплатників преси УСДП були читальні Товариства⁷.

На взаємини з “Просвітою” помітно вплинула еволюція УСДП в ліворадикальному напрямку. Відомо, що в середині 1920 р. УСДП визнала безперспективною діяльність урядів Є. Петрушевича і С. Петлюри, що опинилися в екзилі. Як писав соціал-демократ Р. Домбчевський, “неуспіх боротьби за національне визволення ... і національний гніт на українських землях Східної Галичини, Холмщини, Волині, Полісся й Підляшшя (при одночасному проведенні політики українізації в УСРР. – І. Р.) вплинули на кермуючі чинники галицької УСДП в тому напрямі, що вони

* УСДП – партія українського робітництва і малоземельних селян Західної України, утворена 17 вересня 1899 р. у Львові.

визнали неправильними самі шляхи і принципи дотеперішньої політичної тактики партії”⁸. УСДП почала схилитися до примату соціального й інтернаціонального над національним.

Нові підходи до просвітянської роботи в масах чітко виявила перша культурно-освітня конференція УСДП 5–6 червня 1921 р. у Львові з участю як гостей представників “Просвіти”. Один із лідерів УСДП А. Чернецький закликав на конференції створити “свою пролетарську програму виховання, свою соціалістичну шкільну політику”⁹. Делегати одностайно висловилися за відновлення робітничих товариств “Воля”¹⁰ “в чисто соціалістичному дусі”. Головою культурно-освітньої комісії УСДП став відомий філолог-славіст, мистецтвознавець, голова Національного музею у Львові доктор І. Свенціцький. Можливість співпраці соціал-демократів з “Просвітою” допускалася лише там, де ще не визріли умови для створення “Воли”¹⁰.

За короткий час товариства “Воля” були створені у Львові, Перемишлі, Станиславові, Тернополі, Коломиї, Стрию, Снятині і т. д. Вже в серпні 1921 р. “Воля” у Львові нараховувала понад 200 членів, а в Стрию в лютому 1922 р. – майже 400 осіб¹¹. Розвиток національної самосвідомості робітництва УСДП поєднувала з пропагандою соціалістичних ідей і вирішення долі Західної України вбачала у возз’єднанні з Радянською Україною. УСДП засуджувала прагнення несоціалістичних товариств “в культурно-освітній праці знайти опору для вдержання основ соціального ладу...”. “Ми ж освідомлюємо пролетаріят, щоби цей (капіталістичний – *I. P.*) лад змінити до самих основ”¹², – заявив член культурно-освітньої комісії УСДП Б. Чайковський. Партія надто ідеологізувала просвітницьку діяльність. Газета УНДП “Громадський Вістник” писала, що соціал-демократи перетворюють її в “політичний ярмарок”¹³.

З переходом більшості УСДП на VI з’їзді (березень 1923 р.) у ліворадикальний табір партія під впливом ідеології Комінтерну стала на ґрунт “чисто класової пролетарської політики” і засудила будь-які спроби консолідації з несоціалістичними, буржуазними елементами¹⁴. До них була віднесена і “Просвіта”. Зокрема, газета УСДП “Земля і воля” в липні 1923 р. критично оцінила діяльність одного з її осередків як “стріляння ... трудовицькими кулями в сторону соціалізму”. В свою чергу, місцевий відділ “Просвіти” засудив проведення УСДП “соціалістично-більшовицької політики”...¹⁵ Взаємини між “Просвітою” й УСДП загострилися. І все ж, соціал-демократи продовжували свою роботу в організаціях “Просвіти”: вони опанували читальні “Просвіти” в с. Ілинцях Снятинського повіту, Рівд’яни Рогатинського повіту й ін.¹⁶ Активно в цьому плані УСДП діяла на Волині¹⁷. Один із послів УСДП у польському сеймі Х. Приступа в грудні 1923 р. увійшов до луцької управи Товариства¹⁸.

Ліворадикальна політика УСДП та її ліквідація окупаційною владою 30 січня 1924 р. вели до репресій і проти організацій “Просвіти”. Так, в 1923–1924 рр. було закрито 11 філій Товариства з 72¹⁹. Всього із заборону УСДП поліція провела понад 10 тис. ревізій і дві тисячі арештів. При цьому були вилучені книги з читалень “Просвіти” і переслідувалися діячі, що часто, за словами органу УНТП газети “Діло”, “нічого спільного не мають з соціалізмом... Це вже найкраще представляє той шалений похід проти всього українського, який провадиться від часу обняття наших земель польською адміністрацією”²⁰. Таким чином, конфронтація

¹⁰ “Воля” – культурно-освітні товариства УСДП, перше з них виникло у Львові 1 березня 1903 р.

УСДП з “Просвітою” призвела до послаблення національно-демократичних сил, що боролися за збереження національної самосвідомості українського народу, проти польської окупації.

Ihor Raikivskiy. Relations of “Prosvita” with the Ukrainian Social-Democratic Party at the beginning of the 1920s

The author focuses on the attitude of the Ukrainian Social-Democratic Party (USDP) to “Prosvita” after the First World War, when they changed from limited cooperation to the state of opposition.

Key words: “Prosvita”, USDP, newspaper “Vpered”.

- ¹ Центральний Державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАУЛ). – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 151. – Арк. 39.
- ² Вперед. – 1922. – 26 лютого. – С. 2.
- ³ Нарис історії “Просвіти”. – Львів; Краків; Париж, 1993. – С. 213.
- ⁴ Вперед. – 1921. – 12 червня. – С. 2.
- ⁵ Там само. – 1922. – 7 лютого. – С. 2.
- ⁶ Там само. – 5 січня. – С. 2.
- ⁷ Державний архів Івано-Франківської обл. – Ф. 378. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 1 зв. 14.
- ⁸ Соціалістична думка. – 1922. – 5 вересня. – С. 2.
- ⁹ Вперед. – 1921. – 11 червня. – С. 1.
- ¹⁰ Там само. – 12 червня. – С. 2.
- ¹¹ Там само. – 1921. – 10 серпня. – С. 1; Там само. – 1922. – 11 березня. – С. 2.
- ¹² Там само. – 1921. – 30 липня. – С. 2.
- ¹³ Громадський вістник. – 1922. – 19 березня. – С. 2.
- ¹⁴ Державний архів Лвівської області. – Ф. 121. – Оп. 2. – Спр. 187. – Арк. 11, 12.
- ¹⁵ Земля і воля. – 1923. – 8 липня. – С. 3.
- ¹⁶ Там само. – 14 жовтня. – С. 3, 7.
- ¹⁷ *Papierzyńska-Turek M. Sprawa Ukraińska w drugiej Rzeczypospolitej 1922–1926.* – Kraków, 1979. – S. 203.
- ¹⁸ Там само. – S. 341.
- ¹⁹ Нарис історії “Просвіти”. – С. 51.
- ²⁰ Діло. – 1924. – 15 лютого. – С. 1; Там само. – 27 лютого. – С. 5.